

СУТНІСТЬ ТА ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТІ ЖИТТЯ ІНШОЇ ЛЮДИНИ ЩОДО ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

THE NOTION AND FORMATION OF THE VALUE OF LIFE OF ANOTHER PERSON TOWARDS ADOLESCENTS

У статті розкривається сутність поняття «цінність життя іншої людини» щодо підлітків. Поняття «цінність життя іншої людини» містить такі елементи, як безпека життя людини, наповненість її життя та її самореалізація. Поняття «безпека життя» передбачає захист особистості від негативного соціального та фізичного впливу та турботу про її здоров'я. Нині можна спостерігати нерозуміння підлітками важливості безпеки життя оточуючих: в їхньому середовищі поширені психологічні утиски та булінг. Оскільки ціннісне ставлення до життя передбачає турботу про здоров'я, важливо сприяти здоровому способу життя в підлітків. Повнота життя важлива для людини та передбачає емоційний відгук на її почуття та переживання, побудову діалогічних відносин між людьми. Наповнити життя іншої людини підліток може за допомогою побудови дружніх відносин. Дружба та спілкування є одними з найефективніших способів реалізації повноти життя підлітків. Саме в підлітковому віці найбільш актуальною є потреба в самореалізації. Підліток може допомогти товаришеві самореалізуватися за допомогою спільного захоплення, співробітництва. Співпраця сприяє подальшому зближенню підлітків. У результаті такого підходу з'являються нові ідеї та творчість. Спільні проєкти можуть навіть стати джерелом першого заробітку: сучасні підлітки рано починають заробляти. Оскільки цінність життя кожної людини зумовлюється безпекою життя, його повноти, можливості самореалізації. Підтримати інших у самореалізації підліток може завдяки спільній діяльності, роботі над проєктами, наповнити життя близького оточення можна завдяки дружбі, а забезпечити життя інших можна завдяки вияву емпатії та спілкуванню.

Ключові слова: цінність життя іншої людини, підлітки, безпека життя, повнота життя, самореалізація.

The article explores the essence of the notion «the value of life of another person» in relation to adolescents. The term «the value of life of another person» includes such elements as life security, the sense of life and the self – realization. The life security notion includes protection from the negative physical and social influence and health care. Today one can observe the total ignorance of the life security: bullying and psychological pressure are widespread among them. Since the valuable attitude towards lives of others includes the health care the facilitation of the healthy way of life among adolescents is very important. The life sense plays a very important role in the life of every person and presupposes the emotional response to the feelings and emotions of the another human and making of the effective dialogues with others. An adolescent can fulfill the life of another person with sense by making friendly relationships. Friendship and communication are the most effective methods of realization of the life sense for teenagers. The need of the self-realization is the leading one during the juvenile age. The adolescent can help in self-realization of other people by cooperation and common interests. Cooperation facilitates the closer relations of adolescents. The new creative ideas can be the results of such cooperation. Common projects can also become the source of income: modern adolescents usually start to earn money at an early age. Since the value of life of every person includes life security, the sense of life and the self-realization adolescents can promote the value of another person's life by cooperation and working on projects, to fulfill the life of another person with sense an adolescent can by friendly relationships and communication. To protect another person's life adolescents can by empathy and communication as well.

Key words: value of life of another person, adolescents, life security, life sense, self-realization.

УДК 159.923.2:347.637

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/36.4>

Куркіна О.О.,

молодший науковий співробітник лабораторії інституційного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Нині проблема знецінення життя людини в сучасному суспільстві стає дедалі більш актуальною: громадяни стикаються з відсутністю безпеки життя, зростанням рівня агресії та насильства, відсутністю толерантності, цькуванням у соціальних мережах та булінгом. Водночас людині варто усвідомлювати, що її власне щастя та буття є неможливим без щастя людей, які оточують нас. Тому формування в суспільстві ціннісного ставлення до життя іншої людини є надзвичайно актуальним.

Проблема формування ціннісного ставлення до життя інших людей є особливо актуальною в підлітковому середовищі, адже факти агресії, байдужості в сучасній молодіжній комунікації нерідко стають причинами суїцидів. Відповідно до інформації ЮНІСЕФ «Булінг та кібербулінг у підлітково-

вому середовищі: статистичні дані щодо булінгу серед підлітків України 2020 року» 67% дітей в Україні у віці від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу [6], тому вкрай важливо сформувані ціннісне ставлення підлітків до іншої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема ставлення до життя як найвищої цінності завжди була темою наукових дискусій. У праці «Культура і етика» А. Швейцер висуває ідею благоговіння перед життям і визнає цінність життя абсолютною, що має цілковитий пріоритет серед інших цінностей [1, с. 50]. Дослідники В. Таланов та В. Єфимов найважливішою цінністю серед інших загальнолюдських цінностей називають життя саме по собі: «Життя саме по собі, життя як фізичне існування – вихідна цінність, першочінність» [8, с. 92].

Ціннісне бачення іншої людини вперше висвітлює європейська філософія ХХ ст. Засновник аксіологічного напрямку М. Шелер розглядає кожну особистість як носія цінностей, які досягаються завдяки любові до інших [16, с. 32].

Філософська категорія «інший» розглядається в наукових дослідженнях представника «філософії діалогу» М. Бахтіна як усвідомлення інакшості іншого та як відмова від агресії в бік іншого [4, с. 100].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас конкретизації потребує постає питання складників цінності життя іншої людини та методів формування в підлітків ціннісного ставлення до її життя.

Мета статті – визначити складові цінності життя іншої людини та методи формування в підлітків ціннісного ставлення до її життя.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з сутнісних засад життя людини, В. Шахрай визначає цінність життя як усвідомлення людиною безпеки життя, організації повноти її життя, можливості для людини гідної самореалізації в сучасному проблемному соціумі [15, с. 60]. На думку І. Бежа, сутнісними засадами життя людини є відчуття радості життя, захист життя від усього, що заважає досягати ідеалу, готовність до духовного ризику. Саме готовність до духовного ризику передбачає спрямованість душі не на себе, а на інших відіграє вирішальну роль у здатності людини здійснювати подвиг [5, с. 92].

Поняття «інший» для людини має конкретний сенс: «інший» розглядається як знайомий, товариш, член сім'ї, а не той, хто відрізняється зовнішністю, релігійними переконаннями, майновим статусом. Під цінністю іншої людини мають на увазі особистісне утворення, що виявляється у значимості для суб'єкта іншої людини та передбачає позитивне ставлення до неї, виявлення поваги, справедливості, ввічливості, чесності, сприянні її розвитку та самовдосконаленню [9, с. 15].

Усвідомлення людиною захищеності свого життя в соціумі є найважливішою цінністю. Право людини на життя безумовне, замах на життя й здоров'я як своє, так і іншої людини, є найбільшим злочинням. А отже, ціннісне ставлення до життя іншої людини неможливе без її безпеки. Безпека життя визначається сучасними дослідниками як «стан людини, коли дія зовнішніх і внутрішніх чинників не призводить до смерті, погіршення функціонування й розвитку організму, свідомості, психіки та не перешкоджає досягненню певних бажаних для людини цілей» [15, с. 65]. Право на безпечний розвиток особистості нині потрактовують як властивість особистості, наголошуючи на її активності та дієвій позиції окремих громадян направленої на турботу про життя оточуючих.

Нині можна спостерігати повне нерозуміння підлітками важливості безпеки життя, діти черпають знання про моделі агресивної поведінки зі стосунків у родині, під час ігор з однолітками. Держава усіляко

протидіє булінгу та насильству: в Україні створено Національну дитячу «гарячу лінію» 116 111, проблеми дитячого булінгу обговорюються в інтерв'ю з відомими особистостями. Протидія булінгу та насильству також відбувається в зарубіжних країнах: психологи американського центру здоров'я дитини The Nemours Center for Children's Health радять підліткам, які стикаються з булінгом своїх однокласників чи друзів, намагатися йти на контакт із тими, хто страждає, намагатися в першу чергу побудувати з ними дружні стосунки і таким чином забезпечити емоційну підтримку, адже підтримка однолітків найчастіше є більш необхідною для дитини, ніж підтримка батьків та вчителів [2]. Підліток-друг може порекомендувати розповісти про свої переживання батькам, але таке трапляється нечасто. Крім того, варто запропонувати товаришу змогу звернутися до вас по підтримку, коли йому це буде потрібно.

Важливим елементом безпеки життя нині є поняття толерантності. Безпека життя в контексті толерантності проявляється через терпимість до людей іншої національності, культури, що визначається як «повага до іншого», коли основами безпеки життя в сучасному суспільстві виступають принципи гуманізму, соціальної справедливості, вміння прийняти відмінність «інших» стилів мислення, поведінки. Культура толерантності – вміння прийняти відмінність інших стилів мислення, поведінки, готовність до діалогу навіть із тими, кого не можеш зрозуміти. Толерантність – визнання плюралізму мислення і поведінки людей, відсутність культурних та етнічних упереджень проти тих, хто не схожий на нас» [7, с. 105]. Як умова безконфліктного спілкування і соціальних комунікацій толерантність є інструментом безпеки життя людини в соціумі.

Ще одна проблема, з якою стикаються підлітки у всьому світі, – це паління, вживання алкоголю й наркотиків. Американський психіатр та спеціаліст із підліткових залежностей Дж. Грейхер радить підліткам, які хочуть захистити своїх друзів від зловживання алкоголем, по-перше, не вішати ярлики, не називати їх алкоголіками, адже це викликає в них агресію [2]. Скажіть, що переживаєте за них, домовтеся залишитися тверезими в компанії, можна навіть укласти парі на тверезість. Скажіть другові, що алкоголь має негативний вплив на вашу дружбу і спілкування, адже алкоголь змінює саму людину. «Якщо боїтеся поговорити з другом на тему алкоголю вічна-віч, варто написати другові листа та поговорити онлайн», – радить Грейхер [2].

Повнота життя займає важливе місце в ієрархії цінностей життя людини. Наповнити життя друга, однолітка, знайомого сенсом можна лише через емоційний відгук на його почуття та переживання, а також за допомогою діалогічних відносин, адже саме по собі людське існування має діалогічний характер. Важливим у цьому контексті є звернення до спадщини Г. Батіщева, зокрема, до його

концепції «іншодомінантності» та «культури глибинного спілкування» [3, с. 105]. Г. Батіщев трактує культуру глибинного спілкування як ціннісне суб'єкт-суб'єктне відношення, яке є основою та метою пізнання і дії [3, с. 92]. Категорію іншодомінантності Г. Батіщев трактує як «устремління людини кожним своїм вчинком і всім своїм життям не до того, щоб спочатку вимагати від інших і від усього світу переконаності для себе, надійності для себе, заслуженої довіри до них у своїх очах тощо, а, навпаки, саме для того, щоб розпочати із себе заради всіх інших, щоб від себе вимагати переконаності для інших і для всього Універсума, від себе – надійності для інших, від себе – буття достойним і таким, що заслуговує на довіру інших» [3, с. 75]. Сутність власного Я, своєї сутності постає та розуміється кризь призму Іншого, твориться у співдії з іншим. Діалогізм людської сутності також розкриває С. Рубінштейн у праці «Людина і світ», де головною ідеєю виступає те, що смислоутворюючою характеристикою людини є саме спосіб ставлення до Іншого [14, с. 85]. Діалогічне спілкування дає підлітку змогу усвідомити належність до групи та сприяє розвитку в підлітка почуття незалежності від батьків. Повага з боку однолітків робить його більше впевненим у собі, дає йому відчуття емоційного задоволення.

Видатний педагог В. Сухомлинський вважав піклування людини про людину одним із головних принципів життя кожного з нас. «Принцип «людина – людині друг, товариш та брат» вимагає уважності, чутливості і чуйності до духовного світу кожного», – стверджує В. Сухомлинський [15, с. 89]. Доктор філософських наук, дослідник феномена емпатії Дечер Келтнер з університету Каліфорнії в Берклі впевнений, що люди вже народжуються зі схильністю до доброти, щедрості та альтруїзму. Доброта є інстинктивною характеристикою людини, а не результатом культурних норм. Дослідник вважає, що доброта є сильнішою за інстинкт самозбереження [2].

Один із способів «наповнити» життя іншого є встановлення дружніх стосунків. Особливу роль дружба відіграє в житті підлітків: їх розвиток неможливий без спілкування та дружби з однолітками. Психолог М. Аргайл зазначає, що дружба в ієрархії цінностей людини займає вище місце, ніж робота й відпочинок [2]. Дружба найважливіша для молоді, з підліткового віку до вступу в шлюб. Виникнення симпатії, прихильності до інших, дружби з однолітками та особистісної привабливості в очах оточуючих сукупність переживання визначених факторів дозволяє в підлітковому віці почувати себе максимально щасливим. Для підлітків Друг – це другий Я. Аби встановити дружні стосунки, потрібно орієнтуватися на такі цінності людського спілкування, як взаємодопомога, вірність. Одним із вимірів цінності життя людини є взаємна довіра та співробітництво.

Довіра передбачає психологічну близькість, максимальне зближення та може розглядатись як один із найважливіших факторів виникнення солідарності, співробітництва, толерантності, рівності. До форм прояву довіри належать діалогічне спілкування, довірливі взаємини: допомога, підтримка (психологічна, фізична та матеріальна), відкритість власного внутрішнього світу для інших.

Цінність життя кожної людини також проявляється через її самореалізацію. Тема самореалізації була основним предметом дослідження А. Маслоу, в якому він на перше місце ставить особистість, а не її досягнення. Творчу самореалізацію вчений характеризує як синонім самого психічного здоров'я та як випромінювання, яке пронизує все життя, не заціклюючись на проблемах, подібно до того, як весела людина «випромінює» веселість, навіть не усвідомлюючи цього [11, с. 200].

Вітчизняна дослідниця Л. Левченко визначає самореалізацію як фундаментальну і найвищу потребу підростаючого покоління. На практиці процес самореалізації вчена трактує як «послідовні акти самопізнання, самооцінки, прояву творчої активності, самостійності, самовираження – обов'язково на просторі справді творчої, дослідницької роботи, обраної добровільно» [10, с. 298]. На думку Г. Мільчевської, самореалізація особистості передбачає самопізнання, самооцінку та саморозвиток [12, с. 180]. Самореалізація особистості як один із рівнів її становлення залежить від віри у власні можливості, які мають бути достатні для того, щоб впоратися з необхідною діяльністю. Щоб особистість успішно реалізувалась, на думку І. Бега, вона має володіти системою «морально-духовних цінностей, які є змістовою основою цього духовно-практичного процесу. Саморозвиток – самозміна суб'єкта в напрямі свого Я-ідеального, яке виникає під впливом зовнішніх і внутрішніх причин» [2, с. 65]. До умов спілкування, спрямованого на самореалізацію, належать неупередженість, гармонійна взаємодія, відкритість, щирість, виявлення власної суті без страху засудження, відсутність перешкод; Інший дорівнює Я [2, с. 70].

Також одним із найважливіших чинників мотивації самореалізації людини є її ставлення до себе (самоставлення). Самоставлення пов'язане з цілями її життя і діяльності, з її ціннісними орієнтаціями, і є важливим чинником її стабілізації і єдності. Самоставлення тісно пов'язане з іншими властивостями особистості, особливо з волею. Воно впливає на формування змісту, структури і форми прояву цілої системи психологічних особливостей особистості; самоставлення людини значною мірою визначає оцінку навколишньої дійсності, формування уявлень про світ і себе самого, забезпечує прогнозування своєї соціальної ефективності і ставлення до себе оточення, регулює міжособистісні взаємини, постановку і досягнення цілей, впливає на процеси

саморозвитку і самореалізації і представляє зміст системи «особистість – соціальне середовище. Ще однією характеристикою людини, що значною мірою впливає на процес її саморозвитку і самореалізації, є перспектива майбутнього. Перспектива майбутнього своєю чергою виникає із мотиваційних процесів, що існують в суспільстві. Підлітковий вік – найважливіший етап розвитку особистості. Саме в підлітковому віці найбільш актуальною є потреба в реалізації накопичених сил, адже підлітковий вік є сенситивним для саморозвитку та самореалізації. Джерелом особистісної самореалізації цього вікового періоду є потреба в усвідомленні себе, яка пов'язана з розвитком самосвідомості. У підлітків з'являється інтерес до себе як до особистості і потреба пізнання свого внутрішнього світу. Процес пізнання підлітком самого себе нерідко супроводжується переживаннями, як негативними, так і позитивними. Переживання позитивного характеру завжди пов'язані з самореалізацією та саморозвитком підлітка. Допомогти товаришеві самореалізуватися підліток може за допомогою спільного захоплення, створення спільних проєктів. Спільні проєкти можуть навіть стати джерелом першого заробітку для підлітків: сучасні підлітки значно випереджають своїх батьків в освоєнні професій та рано починають заробляти. За інформацією К. Fund Media (2017 р.), 26,9% підлітків до 16 років мають досвід першого підробітку [13].

Висновки. Формування ціннісного ставлення до життя іншої людини є особливо актуальним у сьогоденному суспільстві, адже воно є умовою розвитку держави, утвердження гуманістичних цінностей та створення громадянського суспільства. Проблема формування ціннісного ставлення до життя інших людей особливої гостроти набуває в підлітковому середовищі, адже «інший» для підлітків має конкретний сенс: однокласник, ровесник, знайомий, товариш, член сім'ї, а не той, хто відрізняється зовнішністю, релігійними переконаннями, майновим статусом. Тому формування в підлітків ставлення до життя іншої людини є особливо важливим. Цінність життя полягає в усвідомленні людиною безпеки життя, організації повноти її життя, можливості для людини гідної самореалізації в сучасному проблемному соціумі. Усвідомлення людиною захищеності свого життя в соціумі є найважливішою цінністю. А отже, ціннісне ставлення до життя іншої людини неможливе без її безпеки. Повнота життя займає важливе місце в ієрархії цінностей життя людини. Наповнити життя друга, однолітка, знайомого сенсом можна лише через емоційний відгук на його почуття та переживання, а також за допомогою діалогічних відносин. Цінність життя кожної людини також проявляється через її самореалізацію. До умов спілкування, спрямованого на самореалізацію, належать неупередженість, гармонійна взаємодія, відкритість, щирість, виявлення власної сутті без страху засудження, відсутність перешкод; Інший

дорівнює Я. Також одним із найважливіших чинників мотивації самореалізації людини є її ставлення до себе (самоставлення). Самоставлення пов'язане з цілями її життя і діяльності, її ціннісними орієнтаціями і є важливим чинником її стабілізації і єдності. Формування у підлітків ставлення до життя іншої людини (до їх найближчого оточення) як до вищої цінності є особливо важливим у сучасному суспільстві. Цінність життя кожної людини зумовлюється безпекою життя, його повноти, можливості гідної самореалізації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Альберт Швейцер – великий гуманіст ХХ века : Воспоминания и статьи /АН СССР. Ин-т востоковедения. Москва : Наука, 1970. 238 с.
2. Argyle M. Helping Your Child Adjust & Cope. *The Nemours Foundation*. URL: <https://www.nemours.org/services/behavioral-health/locations.html> (дата звернення: 14.06.2021).
3. Батищев Г.С. Введение в диалектику творчества. Санкт-Петербург : РГХИ, 1997. 460 с.
4. Бахтин, М.М. К методологии гуманитарных наук. Москва : «Искусство», 1979. 504 с.
5. Бех І.Д. Виховання особистості : підручник для студ. вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
6. Булінг та кібербулінг у підлітковому середовищі. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/bullying-cyberbullying-teens-Ukraine> (дата звернення: 12.06.2021).
7. Горянська А.М. Толерантність в системі ціннісних орієнтацій студентів педвузів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія № 12 «Психологічні науки». 2005. № 4 (28). URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10201.html>. (дата звернення: 05.06.2021).
8. Ефимов В.И., Таланов В.М. В поисках принципов неогуманизма. *Ноосфера и цивилизация*. 2013. № 1(14). С. 136–138.
9. Кирмач Г.А. Виховання у старшокласників цінності іншої людини в позаурочній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2013. 19 с.
10. Левченко Л.С. Розвиток професійно-творчої самореалізації особистості педагога та студента. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 1. С. 298–306.
11. Маслоу А.Г. Мотивация и личность / пер. з англ. А. Татлыбаевой. Санкт-Петербург : Евразия, 1999. 479 с.
12. Мільчевська Г.С. Самореалізація особистості як соціально-педагогічна проблема. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. С. 180–182.
13. На пороге gen Z. *Kfund media*: вебсайт. URL: <https://kfund-media.com/ru/teoryya-pokolonyj-naporoze-gen-z-chast-iv/> (дата звернення: 05.06.2021)
14. Рубинштейн С. Л. Человек и мир. Москва : Наука, 1997. 190 с.
15. Цінність життя підлітка: світоглядні орієнтири : монографія. Київ, 2019. 136 с.
16. Шелер М. Положение человека в Космосе. Проблема человека в западной философии: переводы / сост. и послесл. П.С. Гуревича; общ. ред. Ю.Н. Попова. Москва : Прогресс, 1988. 552 с.